

*Радзівілова І. А.,
аспірант кафедри педагогіки та психології професійної освіти
Національного авіаційного університету*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ БОРТПРОВІДНИКІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню проблеми готовності до професійної діяльності майбутніх бортпроводників авіаційної галузі діалоговими засобами та методами освітньо-педагогічної взаємодії в освітньому процесі навчальних центрів України.

Ключові слова: професійна підготовка, готовність до професійної діяльності; майбутній бортпроводник; освітній процес; навчальний центр.

Постановка проблеми та її актуальність. Професійна підготовка майбутніх бортпроводників у навчальних центрах України, що обумовлена впливом людського фактору на безпеку польоту, визначається соціально важливою, тому що темпи науково-технічного розвитку в авіаційній галузі ХХІ ст. поступово виводять цей вид транспорту на рівень масового використання населенням планети, що ставить на порядок денний завдання з підготовки достатньої кількості кваліфікованих бортпроводників, здатних швидко адаптуватися до перманентних інновацій протягом усієї професійної діяльності.

Дослідження нормативних документів, що регламентують професійну діяльність бортпроводників повітряних суден нашої країни і за кордоном, матеріалів конгресів Міжнародної асоціації професійних бортпроводників (ИССА), вітчизняної і зарубіжної фахової літератури, дозволило зробити висновок, що повних наукових професіографічних досліджень праці бортпроводників в Україні та за кордоном проведено не було. Роль бортпроводників у професійній освіті сучасних авіаторів збільшується разом зі зростанням рівня складності авіаційної техніки та можливостей адекватного пристосування людини. З цих причин професійна підготовка фахівців авіаційної галузі потребує більш глибокої інтеграції та взаємоузгодженості у вивченні фундаментальних і профільних дисциплін, а формування готовності майбутніми бортпроводниками не повинно заважати побудові їх цілісного наукового світобачення на засадах уже відкритих людством природничих констант.

Це підтверджується фактом недостатності досліджень, що відносяться до професійної діяльності бортпроводників на таких форумах, як 24-й Міжнародний з'їзд з прикладної психології (Сан-Франциско, США, 1998), конференція Європейської Асоціації авіаційних психологів (Відень, Австрія, 1999), XIII конференція з космічної біології та авіакосмічної медицині (Москва, Росія, 2006).

У той же час, ряд організацій, а саме, Міжнародна організація цивільної авіації (ИСАО), Міжнародна Авіатранспортна Асоціація повітряного транспорту (ИАТА), ряд авіакомпаній і незалежних профспілок розробили документи [1], які регламентують працю бортпроводників в умовах окремої країни або авіакомпанії. Вивчення цих документів [2] показало, що професія бортпроводник – не просто одна з провідних професій в цивільній авіації, член кабінного екіпажу – це людина, яка, впливаючи на імідж авіакомпанії на міжнародних авіалініях, представляє обличчя країни порівняно, наприклад, з генеральним директором, авіаконструктором, диспетчерами управління повітряним рухом, авіатехніками та інше. Однак, в авіації історичним чином склалася другорядна роль бортпроводника. Так, інформація архівних матеріалів, документів для внутрішнього користування, статистичних даних, льотних подій та аварій цивільних повітряних суден презентує в списках загиблих лише членів льотного екіпажу: пілотів, штурманів, радистів та інженерів, ігноруючи при цьому, бортпроводників, хоча вони не просто були на борту на момент аварії, а й працювали, повністю поділяючи з пасажиром простір, час і долю.

Лише останнім часом з'явилося ряд наукових досліджень, в яких висвітлюються особливості професійної діяльності бортпроводників. Це дослідження Vor Robert та Lucas Van Gerwen, «Perspectives on Psychological Fear of Flying») присвячене проблемі страху польотів; монографія. «Aircrew Security», що є практичним керівництвом для екіпажів повітряних суден. Автор підручника Frank H. Hawkins «Human Factors in Flight» визначив проблему людського фактору в авіації. Різні аспекти професійної діяльності бортпроводників досліджені в роботі A. Dahlberg «Air Rage», де автор проводить аналіз проблеми «повітряної люти» і пропонує ряд моделей поведінки

на борту літака для забезпечення безпеки людей. Дослідження Prew S-J «Survival for Aircrew» та Bor Robert «Passenger Behaviour» містять основи знань про способи виживання людини в екстремальних умовах на суші і у воді. Серед вітчизняних авторів слід відмітити дослідження Н. Ушакової, А. Егидеса і Н. Козлова «Основи психології спілкування для бортпровідників», в якому викладені основні положення процесу спілкування та особливості поведінки людей в екстремальних ситуаціях. Таким чином актуальність роботи визначається, з одного боку, запитами практики, наявністю невирішених питань у сфері професійної діяльності бортпровідників, і, з іншого боку, наявністю конкретних теоретичних розробок та методів дослідження.

Інтенсивне зростання авіаційних перевезень постійно породжує нові проблеми в такій складній галузі людських знань, як авіація. Ускладнюється авіатехніка, підвищуються професійні вимоги до бортпровідників, посилюється вплив психогенних і стресогенних факторів у праці на повітряному транспорті. Суспільство і самі носії професії все більше усвідомлюють доленосну місію бортпровідників по відношенню до авіапасажирів. Так, аналіз професій, зазначених у класифікаційних довідниках [3], показує, що в цивільній авіації більше 100 авіаційних професій, одна з них - бортпровідник - член екіпажу цивільного повітряного судна, праця якого по змісту, особливостям і психологічній складовій відрізняється від інших видів діяльності членів екіпажу. Це обумовлено тим, що, перш за все, основну професійну діяльність члени кабінного екіпажу, в тому числі і бортпровідники, здійснюють в замкненому просторі, обмеженому фюзеляжем літака. Крім того, на психофізичний стан і здоров'я бортпровідників впливають несприятливі фактори умов праці (А. Кочур, 1995): вплив космічної та сонячної радіації на ешелонах вище тропопаузи; різкі зміни барометричного тиску в салонах під час зльоту і посадки літака, а також між аеропортами до 150 мм рт.ст.; зниження порційного тиску кисню (гіпоксія); шуми перевищують граничні норми і несприятливо впливають на серцево-судинну і нервову системи людини; знижена вологість повітря в гермокабінах; вібрації резонансних частот викликають деформацію органів і тканин; швидка зміна погодно-кліматичних умов в залежності від географії польотів; зміна поясного часу до восьми годин за період одного польоту; стресові і конфліктні ситуації, що виникають на борту повітряного судна; накопичення психофізичного стомлення. Саме тому теоретичне і практичне засвоєння трудових обов'язків без усвідомлення їх психологічної складової приводить до деструкції праці та негативних наслідків для особистості члена кабінного екіпажу – бортпровідника, авіакомпанії і пасажирів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Вимогами суспільства, у зв'язку з активним входженням України до Євросоюзу, цивілізаційними процесами ХХІ століття і зміщенням пріоритетів на морально-духовні цінності, обумовлена реалізація сучасних галузевих стандартів підготовки майбутніх бортпровідників, що передбачає єдність і узгодженість змісту фахової освіти для забезпечення оптимального результату; сформованість у майбутніх бортпровідників умінь кваліфіковано здійснювати професійні обов'язки; здатність налагоджувати міжособистісні контакти; акмеологічний рівень етики й культури спілкування; удосконаленість компонентів професійної компетентності бортпровідників як складової частини їх професійної надійності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однак, як засвідчує практика, інтеграція загальноосвітніх, професійно-орієнтованих та спеціальних предметів професійної підготовки майбутніх бортпровідників ще не стала нормою і звичним явищем для навчальних закладів, які здійснюють підготовку означених фахівців. У зв'язку з цим можна вважати, що питання міждисциплінарної інтеграції фахових наук у сучасній професійній освіті майбутніх бортпровідників залишається актуальним і перебуває на етапі становлення, на що в своїх дослідженнях вказують такі вчені, як В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, Е. Лузік, М. Михальченко, В. Доманський, Дж. Р. Хопкінс, У. Трейсі, Р. Харріс та ін. Питаннями з формування професійного мовлення майбутніх фахівців у діловій і фаховій сферах опікуються дослідники Л. Барановська та О. Зарічна; проблеми розвитку комунікативних умінь майбутніх фахівців для здійснення фахово-орієнтованого спілкування в полікультурному середовищі вивчали Н. Захарчук, А. Паславська; дослідження у галузі професійного відбору авіафахівців були предметом вивчення Є. Мілеряна, К. Платонова; формування психологічної готовності до діяльності розглядами О. Генов, М. Дяченко, Л. Кандибович; педагогічні основи професійної підготовки авіафахівців досліджували П. Картамишев, Р. Макаров. Проте зазначені дослідження не вичерпують усіх питань формування професійної підготовки майбутніх бортпровідників, що, безперечно, актуалізує проблему вдосконалення системи їх професійної підготовки. В той же час, існуючі в науковій школі напрацювання з проблем професійної підготовки, які стали основою для цілісного дослідження

підготовки майбутніх бортпровідників в контексті їх фахової підготовки, не є достатніми для виявлення особливостей підготовки майбутніх бортпровідників.

Наявними є суперечності між: стратегічними напрямками розвитку вищої професійної освіти в Україні [4] та реальним станом фахової підготовки бортпровідників в процесі професійної підготовки; потребою в спеціалістах, які володіють навиками професійної комунікації, та традиційною орієнтацією на вузьку професіоналізацію та теоретизованість навчального матеріалу; домінуванням традиційних підходів та необхідністю застосування інноваційних інтегрованих технологій формування професійної підготовки майбутніх бортпровідників. Крім того, при виконанні своїх фахових обов'язків бортпровідник має керуватися нормами професійної моралі і етики, від сформованості яких значною мірою залежить довіра і ставлення пасажирів до всієї системи авіаційних перевезень. Таким чином, важливість професійних і особистісних рис у бортпровідників актуалізує необхідність удосконалення структури та змісту формування їх професійної підготовки у навчально-виховному процесі навчальних центрів. Ці та інші вказані вище фактори вимагають врахування особливостей професійної діяльності майбутніх бортпровідників зокрема, під час вивчення таких спеціалізованих дисциплін, як: «Основи авіації», «Система управління безпекою польотів», «Загальні функції, обов'язки та відповідальність бортпровідників», «Загальний порядок дії з метою забезпечення безпеки польотів та пасажирів у звичайних, нештатних та аварійних ситуаціях», «Аварійно-рятувальні засоби на повітряному судні», «Людський фактор», «Контроль втомленості», «Охорона здоров'я, санітарія, авіаційна медицина та надання першої допомоги», «Англійська мова», «Авіаційна безпека», «Небезпечні вантажі», «Професійно-практична підготовка», проведення навчально-дослідної, тренажерної підготовки на повітряному судні, що визначено галузевими стандартами даної підготовки [1]. Крім того, у контексті прагнення України до світового освітнього простору актуалізується потреба вивчення досвіду організації підготовки майбутніх бортпровідників, накопиченого провідними зарубіжними країнами. Саме тому, на модернізації професійної підготовки майбутніх бортпровідників на засадах інноваційного розвитку наголошується у Постанові Кабінету Міністрів України від 24.04.2000 р. № 573 «Про утворення Державного департаменту авіаційного транспорту»; Повітряного Кодексу України від 2011 р., де вказуються на системоутворюючі компоненти фахової підготовки майбутніх бортпровідників, а саме:

- **мета** (цілі) навчання, що взаємообумовлена та взаємопов'язана зі структурою та змістом професійної підготовки;

- **результат**, отриманий в процесі навчання, тобто сформованість; готовності майбутніх бортпровідників до ефективного виконання професійної діяльності;

- **«коефіцієнт корисної дії» процесу навчання**, який пов'язує результат професійної діяльності, що представляє собою відкриту динамічну багаторівневу систему становлення і розвитку майбутніх бортпровідників, професіогенезу особистості, яка передбачає вирішення ряду різнорівневих завдань і складається із сукупності динамічних підсистем, що включають конкретну взаємодію фахівця як суб'єкта діяльності і певного професійного завдання, яке потребує самоорганізації з метою його вирішення. Відомо, що члени кабінного екіпажу – бортпровідники є важливим елементом діючої системи авіаційної безпеки на борту повітряного судна для організації безпечної та ефективної евакуації пасажирів з повітряного судна, а також виконання інших, передбачених Керівництвом з експлуатації авіакомпанії, функцій у стандартних та аварійних випадках. Вони, будучи включеними до складу екіпажу повітряного судна, виконують наступні основні функції:

- забезпечення безпеки пасажирів протягом виконання рейсу;
- якісне обслуговування пасажирів на борту повітряного судна;
- взаємодія з іншими членами льотного екіпажу під час виконання польотного завдання.

Однак, існуюча підготовка майбутніх бортпровідників авіакомпанії, яка має здійснюватися із урахуванням міжнародних та національних вимог щодо організації діяльності цивільної авіації України, включає лише:

- початкову підготовку кандидатів до рядового та інструкторського складу бортпровідників авіакомпанії;

- підготовку до виконання міжнародних польотів та перепідготовку бортпровідників авіакомпанії на новий тип повітряного судна, яка проводиться з метою набуття прав та вдосконалення практичних навичок для виконання професійних обов'язків при експлуатації повітряного судна і може здійснюватись за умови затвердження та визнання цих навчальних центрів Державіаслужбою.

При цьому професійна підготовка бортпровідників включає наступні знання, уміння та навички:

- здатність виконувати професійно дії, що пов'язані із забезпеченням безпеки польоту на певному типі повітряного судна при виникненні аварійної ситуації, пов'язаною з евакуацією пасажирів;
- володіння навичками користування аварійно-рятувальним обладнанням, яке знаходиться на борту повітряного судна (рятувальні жилети, надувні плоти, аварійні трапи, основні та аварійні виходи, переносні вогнегасники, кисневе обладнання);
- знання наслідків, що виникають при польотах на висоті більш 3000 метрів, ознайомленість із фізіологічними явищами, що пов'язані з розгерметизацією літака;
- володіння порядком дій у випадках актів незаконного втручання;
- здатність надавати першу медичну допомогу на борту повітряного судна;
- знання типів небезпечних вантажів, які дозволяються /не дозволяються до перевезення у пасажирській кабіні літака, у відповідності до вимог ІКАО;
- знання можливостей та обмежень людини у льотній діяльності, які мають бути отриманими в процесі теоретичної та тренажерної підготовки у навчальних центрах України; наземна підготовка, відповідна в авіакомпанії; відповідна льотна (практична) підготовка у рейсових умовах.

Таким чином, актуальність проблеми, її соціально-педагогічне значення, недостатнє опрацювання та відсутність у вітчизняній педагогічній науці досліджень, присвячених вивченню досвіду навчальних центрів Європейського Союзу з підготовки майбутніх бортпровідників та об'єктивна потреба усунення виявлених суперечностей, доведена.

Як відомо, термін «професія» багатозначний. Так, професією розуміють, наприклад, як спільність людей зайнятих певним видом діяльності. Професією також називають те, що притаманне працівнику, наприклад, досвід, знання, вміння, майстерність.

У професійної діяльності майбутнього бортпровідника існує три обов'язкові складові: літак, член кабінного екіпажу і пасажир. Всі три – нероздільні елементи єдиного цілого, наявність яких важлива для здійснення професійної діяльності. Відсутність хоча б одного компонента руйнує цілісність професійного поля діяльності, зникає суть професії, яку ми визначаємо як служіння людині у формі надання послуг, допомоги і підтримки на борту повітряного судна, а в екстремальній ситуації-порятунок людей (при необхідності евакуація пасажирів).

З 1928 р. кілька авіакомпаній світу використовували працю стюардів з метою продемонструвати суспільству, яким безпечним, надійним і комфортним є повітряна подорож.

Травень 1930 року ознаменував початок нової ери в історії цивільної авіації, а саме, компанія «Boeing Air Transport» (попередниця компанії «United reAir Lines») вперше прийняла на роботу 8 стюардес, серед яких була Ellen Church, яка захоплювалася авіацією з самого дитинства і була професійною медсестрою.

Перша стюардеса в цивільній авіації Радянського Союзу з'явилася лише в 1939 р., коли в екіпаж пасажирського літака ПС-84, що виконував рейс за маршрутом Москва - Ашхабад, була включена нова посада-стюардеса-нею стала Ельза Едуардівна Городецька.

У професійній діяльності бортпровідника повітряного судна виділяють два провідних аспекти, що можна віднести до двох різноспрямованих професійних ролей: забезпечення безпеки та обслуговування авіапасажирів. Розглянемо кожну з них.

Забезпечення безпеки пасажирів виступає в якості головної ролі майбутніх бортпровідників. У міжнародних документах ІКАО, що регламентують роботу бортпровідників, йдеться, що головним завданням бортпровідників на борту літака є забезпечення безпеки людей у звичайному польоті та в екстремальній, аварійній ситуації. Бортпровідник повинен бути навчений запобігати можливим загрозам і небезпекам для життя людини і діяти за для його порятунку. Знання та вміння майбутніх бортпровідників полягали в тому, що надати допомогу під час сильної турбулентності, запобігти або гасити пожежу на борту літака, допомогти пасажирам у разі розгерметизації літака, організувати евакуацію пасажирів з літака у випадку аварійної посадки на сушу або на воду.

Андреас Кутурушус, президент ІССА і член кабінного екіпажу авіакомпанії «Surgus Airways», виступаючи на Х Міжнародному конгресі бортпровідників в Нікозії [5] у 1993 р. так охарактеризував цю роль професійної діяльності: «знання дій в аварійних і нестандартних ситуаціях викладаються бортпровідникам у всіх навчальних центрах авіакомпаній світу. Однак від тренінгу до тренінгу проходить не менше року, а навички таких дій в умовах звичайного рейсу не відпрацьовуються (на щастя, розгерметизація і пожежа на борту – явища виняткові, турбулентність буває не завжди, а приводнення або аварійна посадка – надзвичайні події). Бортпровідники рідко вдається використовувати знання і навички дій в екстремальній і, тим більше, в аварійній ситуації,

але вміти в разі необхідності діяти грамотно; в той же час, порятунок життя і здоров'я людей, надання медичної і психологічної допомоги – це головне завдання бортпровідника на борту літака».

Отже, першою і головною функцією професійної діяльності майбутнього члена кабінного екіпажу повітряного судна є його готовність до забезпечення безпеки авіапасажирів на борту літака, що включає в себе порятунок людей у випадку аварії і надання їм фізичної та психологічної допомоги в стресових, екстраординарних ситуаціях звичайного польоту (пологи, напад епілепсії, серцевий напад, тощо). При цьому готовність до виконання цієї функції включає дві сторони: зовнішню і внутрішню. Так, зовнішня готовність включає контроль і підготовку майбутнього бортпровідника на землі перед кожним польотом, що включає: а) наявність та робочий стан засобів порятунку людей (стаціонарне і переносне обладнання), б) наявність і знання інструкцій з порятунку людей (керівництво з льотної експлуатації, інструкція з безпеки, коротка інструкція з гасіння пожежі, правила надання першої долікарської медичної допомоги при розгерметизації), в) техніку володіння прийомами і навичками надання допомоги людям (штучне дихання, порятунок потопуючого, вилучення та перенесення тіла людини без свідомості з крісла до аварійного виходу, тощо). Внутрішня готовність включає: духовну, тілесну зібраність, цілісність та організованість, фізичну, психічну і психологічну здатність застосувати знання, уміння, навички і засоби рятування людей; а також авторитетно, з позиції лідера, керувати діями пасажирів в екстремальних ситуаціях.

Висновки. Проведене в даній статті дослідження дозволило нам довести, що професія бортпровідника відноситься до групи професій ризику.

1. Професійну діяльність бортпровідники здійснюють в умовах ризику для життя, з якої із незалежних від них обставин вони можуть розлучитися, перебуваючи при виконанні посадових обов'язків.

2. Життєстверджує, оптимістичне, позитивне мислення-одне з най важливих умов успішності в професії майбутнього бортпровідника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Керівництво* з навчання членів кабінного екіпажу (бортпровідників) з урахуванням аспектів безпеки. ІКАО, Doc 10002 A/N 502 від 2014 р.
2. *Повітряний Кодекс України* від 19.05.2011 р.
3. *Класифікатор професій ДК 003:2005*. Показчик професійних назв робіт за кодами професій - Розділ 4, 01.04.2006 р. N 375
4. *Лузік Е. В.* Системно-синергетичне діагностування готовності майбутніх фахівців авіаційної галузі до професійної діяльності. / – К., 2012. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України. Випуск № 70 частина I. С.20–23.
5. *Documents of the 10th IFAA World Congress.* // Intern. Flight Attend. Assc. - Cyprus, Nicosia, 1993.
6. *Лузік Е. В.* Інтегральний професійний простір як основа формування фахової компетентності у студентів технічного університету. Звітна наукова конференція «Наука і вища освіта» 7. 03.2013 р. –К. : Інститут вищої освіти НАПН України.
7. *Bor Robert, Lucas Van Gerwen.* Psychological Perspectives on Fear of Elying. - London, UK, Ashgate, 2003, pp. 211-228.
8. *Frank H. Hawkins.* Human Factors in Flight /1999.

И. А. Радзивилова

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ БОРТПРОВОДНИКОВ АВИАЦИОННОЙ ОТРАСЛИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УЧЕБНЫХ ЦЕНТРАХ УКРАИНЫ

Резюме. Стаття посвящена исследованию проблемы готовности к профессиональной деятельности будущих бортпроводников в авиационной отрасли диалоговыми средствами и методами образовательно-педагогического взаимодействия в образовательном процессе учебных центрах Украины.

Ключевые слова: профессиональная подготовка; готовность к профессиональной деятельности, будущий бортпроводник; образовательный процесс; учебный центр.

I. Radzivilova

CABIN CREW TRAINING FUTURE AVIATION INDUSTRY TO THE PROFESSION IN TRAINING CENTERS UKRAINE

***Summary.** This article deals about a research of a cabin crew member's readiness problem for a professional activity at the aviatonal industry during the educational process in the Ukrainian training centers and the effect of dialogical methods and educationally-pedagogical interaction influence on an educational-disciplinary enrichment process.*

***Keywords:** professional preparation; readiness for a professional activity; future cabin crew member; educational process; training centre.*